

İSLÂM RESİM SANATI MİNYATÜRE DAİR TERİM VE TEKNİKLER

İslâm dünyasında resim sanatının temsilcisi olan minyatür genelde bir kitap resimleme sanatı şeklinde kabul edilerek, metni açıklayıcı ve destekleyici olarak yapılmaktadır. Minyatür terimi, Ortaçağ Avrupası'nda yazma eserlerin bölüm başlarında uygulanan süslemelerde baş harfleri vurgulamak amacıyla kırmızı boya minium ile yapılan miniatura adlı tezhipten gelmekte ve sülûğenle boyanmış anlamını taşımaktadır. Sülyen olarak da bilinen sülûğen kurşundan elde edilen kırmızı toz ve bu tozla hazırlanan boyayı ifade etmektedir.

Minyatür zamanla minor ya da mignon kelimelerinin etkisinde kalarak ufak resim olarak algılanmıştır ki, her küçük resmin minyatür olarak adlandırılmayacağı ve minyatürün husûsî üslûpla yapılmış resim olduğu bir gerçektir. İslâm sanatında minyatür terimi yerine tasvir, nakış, hurde nakış gibi kavramlar kullanıldığı, minyatür sanatçısına da musavvir ya da nakkaş adı verildiği bilinmektedir.

Minyatüre başlarken öncelikle resimlendirilecek eserin konusu belirlenir ve bu konuya dair araştırmalar yapılarak bilgi toplanır. Bu ilk aşamadan sonra işlenecek olan konu bir eskiz kağıdına çizilir. Tamamlanan çizim âhârî kâğıtlar üzerine alınır. Nişasta, yumurta akı, nişadır, kitre, arap zamkı, şap, pirinç gibi maddelerden yapılmış sıvıyı ifade eden âhâr, ham kâğıtların terbiyesinde kullanılmakta, kâğıdın emiciliğini alarak ona parlak bir görünüm vermektedir. Minyatür sanatında kullanılan, daima âhârî ve mühreli olan kâğıtlar arasında ipekten imal edilmiş Devletâbâdî ve Sultanî adı verilen kâğıtlar ile Kağıthane'deki kâğıt fabrikasında imal edilen İstanbulî adlı kâğıdın sıklıkla tercih edildiği bilinmektedir. Bilhassa çerçevenmesi düşünülen minyatürlerin yapımı içinse paspartu adı verilen mukavvalar da kullanılmaktadır. Şayet minyatür için âhârsız bir kâğıt kullanılacaksa arap zamkı karıştırılmış ince bir üstübeç tabakasının astar mahiyetinde zemine sürülmesinde yarar vardır. Minyatürde işlenecek konu eskiz olarak çok ince kıllı fırçalarla kiremit rengi boya veya sepya mürekkebiyle kâğıda çizilir. Minyatür yapımına uygun fırçalar, üç aylık kedi yavrusunun ense tüylerinin güvercin kanadı kamışına geçirilmesiyle hazırlanan oldukça ince kıllı fırçalardır. Günümüzde ise bu fırçaların yerini ithal malı samur fırçalar almıştır.

Minyatürde boyamaya zemin renklerinin vurulması ile başlanır. Eğer zemin olarak altın veya gümüş kullanılacaksa ilk önce bunlar sürülür, Süleymanî taşı olarak da bilinen bir cins akik taşından yapılmış ve zermühre denilen mührelerle üzerinden geçilerek parlatılır. Minyatür yapımında kullanılan boyalar, madeni oksitler, renk verici taşlar, kök ve toprak boyalardan hazırlanarak elde edilmektedir. Günümüzde minyatür yapımında suluboya, guaj ve akrilik boyalar gibi boya çeşitleri kullanılmaktadır. Tahrirler içinse haricen sepya mürekkebi uygulanmaktadır.

Rengin çoğu kez bir soyutlama aracı olarak, gerçeğe bağlı olmaksızın kullanıldığı görülmektedir. Minyatürlerde, atların mavi veya pembeye boyandığı, dağların, tepelerin sarı, eflatun, mercan gibi doğa üstü renklerle bezendiği pek çok eser vardır. Doğa düzenlemelerinde, tepeler birbirleri arkasından çıkar ve genellikle ayrı paftalar halinde, farklı renklerde boyanır. Bu renklerin yanında ana madde olarak altın ve gümüş varakların da ezilerek bolca kullanıldığı görülür. Çekiç vuruşları ile çok inceltilmiş yapraklar halinde elde edilen altın varak, özellikle tezhiplerde yapıştirarak kullanılmaktadır.

Altın yapıştırmada kullanılan en kuvvetli madde yumurta akıdır. Yumurta akına bir miktar şap ve su ilave edilmesiyle hazırlanan karışım, altının yapıştirılacağı yere bir fırça ile bol miktarda sürülmektedir. Altın, aynı şekilde süt miksiyon ya da çok koyu olarak hazırlanmış jelatinli su ile de yapıştirilabilir. Gümüşle karıştırılan altına yeşil altın, tek kat sürülen altına sürme altın, kat kat sürülen altına ise sıvama altın ya da zerendûd denilmektedir. Altın içinde altın manasına gelen zer-ender-zer terimi altını mat ve parlak tonlarda kullanmak suretiyle yapılan tezhiplere verilen isimdir. Zerenderzerde aynı renk altın yerine sarı ve yeşil gibi iki renk altın da kullanılabilir.

Varak altının kalbur şeklinde delikli bir kutuya konulup içinde kuru fırçanın hareket ettirilmesiyle altın parçalarının kalburun deliklerinden aşağıya dökülmesi işlemine zerefşan denilmektedir. Düşen altın kırıntılarının daha önce jelatinli su sürülmüş ıslak zemine yapışması sağlanmalıdır. Aksi halde altın parçaları uçup gider. Önceden boyanmış yüzeye altın serpmeye işlemine geçilmeden evvel tutuculuğun sağlanması amacıyla glitorin de sürülebilmektedir. Yaldızla yapılan süsler nakş-ı zerkar, sulu altınla gölgeli tarzda yapılan süsleme halkârî, parlatma işlemi ise pesend olarak adlandırılmaktadır. Minyatürün bittiği cetvelle sayfanın bittiği yer arasında kalan pervaz (marj) bölümü bazen halkâr ya da zerefşan çalışmasıyla da bitebilmektedir.

Minyatürün pervaz kısmı ile arasındaki sınırları belirlemek amacıyla pergel takımından trilin adı verilen bir alet vasıtasıyla cetvel çekilir. Sonrasında rapido kalemi adı verilen mürekkepli kalemle cetvelin sınırları belirginleştirilmektedir.

İnsan figürlerinin giyim ve kuşamında olduğu kadar, kapkacak gibi her türlü eşyanın altın veya gümüşle işlenmesi minyatür sanatının özelliklerinin başında gelmektedir. Altın ve gümüş, zemin rengi olarak da oldukça sık kullanılmıştır. Pek çok minyatürde, gökyüzü tamamen altın olduğu gibi deniz ve akarsular gümüştendir.

Figürlerin dış kenarları genellikle kendi renginin oldukça koyusu olan bir tonda çizilerek ayrıntıları belirlenir. Yalnız, altın veya gümüş kullanıldığında, tahrir (kontür) olarak siyah renk tercih edilmiştir. Minyatür sanatında en ustalık isteyen çalışmaların arasında, portreler önde gelir. Erkeklerin sakal ve bıyıkları, kadınların saçları, kaşları varsa giysilerindeki kürkler, büyük bir sabır ile ele alınarak, tel tel diyebileceğimiz bir incelikle belirtilir. Minyatürde, tafama, akıtma, noktalama ve tonlama gibi her türlü boyama tekniği kullanılmıştır.

Özellikle portre çalışmalarında yüz renklerinin yurulup tamamlanmasından sonra su rötuju denilen bir işlemle arzu edilen renkte bir su, fırça ile yüzün üzerinden geçirilerek bütün çizgi ve noktaların birbirleri ile kaynaşması sağlanır.

GENEL HUSUSİYETLER

Minyatürün en büyük özelliği konuyu tam olarak göstermesidir.

Minyatürde bütün figürler birbirlerini tümü ile kapatmayacak bir şekilde yerleştirilir.

Minyatürde uzaklık görünümü ne boylar ne de renk ve gölgelerle belirtilir. Ancak insan figürlerinde boy oranları bazen kişinin önemine göre artar veya eksilir.

Yapılan eserlerde mesafe farkı gözetmeksizin bütün detaylar en ince ayrıntısına kadar işlenir.

Çoğunlukla mimarî unsurların yer aldığı düzenlemelerde, aynı çerçeve içinde üç veya dört ayrı yönden bakılarak çizilmiş örneklere de oldukça sık rastlanmaktadır.

Minyatürde, doğa düzenlemelerinde genellikle iki ayrı amaç vardır. Birincisi topoğrafik tarzda, aslına olduğunca uygun olarak yapılanlardır. Burada ana unsurlar yani ağaç, bitki, dere veya tepelerin tüm detayları ön plana çıkar ve oldukça gerçeği yansıtır.

Diğeri ise kompozisyona yardımcı bir unsur olarak yapılır. Örneğin hükümdar ve çevresindekileri gösteren bir tören sahnesinde doğa ikinci planda olduğu için burada bir iki ağaç veya bitkinin kullanılması ile yetinilmiştir. Zira konunun ana unsuru hükümdar ve onun yanında olan kişilerin giyim ve kuşamları olduğu kadar, sahnenin içeriğidir.

ÜÇ TEMEL BİLEŞEN

Kompozisyon

Renk

Görsel hareket yanılığı

Minyatür sanatının kompozisyon kısmını geometrik unsurlar, Arap harfleri-hat ile insan, hayvan ve bitki gibi canlı unsurlar oluşturmaktadır. Her türlü mimari ve tezyinat unsurları, çeşitli motif ve desenler, doğa çizimleri kompozisyona dahil edilebilmektedir.

Bir çeşit his coşkuluğuna ve sembolizme gidilen renk dağılımında kırmızı, yapısı gereği öne çıkan bir renktir. Mavi ise geriye doğru gitmektedir. Genelde figürde ve mimaride kırmızı, üst ve zeminde maviler tercih edilmekle beraber, çoğunlukla üç ana renk olan sarı, kırmızı, mavi ikinci oranda da ara renkler kullanılmaktadır. Açık koyu kontrastlığı ise leke düzeninde kontrast renk armonilerinden bir veya birkaçının bir arada kullanılmasıyla sağlanmaktadır.

Görsel hareket yanılığı ise, kırmızı-yeşil, turuncu-mavi, sarı-mor gibi kontrast renklerin yan yana kullanılmasıyla elde edilmektedir.

KAYNAKÇA

“Minyatür”, Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, c. 13, Gelişim Yayınları, İstanbul,1986.

“Minyatür”, Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi, c. 10, Görsel Yayınlar, 1984.

AKBULUT ERSOY, Sevgi, Osmanlı Minyatür Tekniği, Ankara, İnkansa Matbaacılık, 2006.

AND, Metin, Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

AND, Metin, Osmanlı Tasvir Sanatları, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002.

AND, Metin, Ritüelden Drama Kerbelâ Muharrem Ta'ziye, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

ARNOLD, Sir Thomas W., Painting in Islam, New York, Dover Publications, 1965.

ASLANAPA, Oktay, “Türk Minyatür Sanatı”, Türk Dünyası El Kitabı, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1992.

ATASOY, Nurhan, ÇAĞMAN, Filiz, Turkish Miniature Painting, İstanbul, R.C.D. Cultural Institute, 1974.

BARRY, Michael, Figurative Art in Medieval Islam and the Riddle of Bihzad of Herat (1465-1535), Flammarion.

BOYDAŞ Nihat, Talik Yazıya Plastik Değer Açısından Bir Yaklaşım, İstanbul, MEB Yayınları, 1994.

ÇAĞMAN, Filiz, TANINDI, Zeren, Topkapı Sarayı Müzesi İslâm Minyatürleri, İstanbul, Tercüman Sanat ve Kültür Yayınları, 1979.

EL SHISHINI Naima, “A Comparative Aesthetic Analytic Evaluation of Some Ottoman Miniatures”, 9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, Bildiri Özetleri, c. 3, Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1995.

ELMAS, Hüseyin, Çağdaş Türk Resminde Minyatür Etkileri, Konya, Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 2000.

FERHAD, Massumeh, BAĞCI, Serpil, Falnama The Book of Omens, Thames&Hudson, USA, 2009.

GRUBE, Ernst, "Painting", Tulip, Arabesques and Turbans Decorative Arts from the Ottoman Empire, London, Alexandria Press, 1982.

İNAL, Güner, "Minyatür", Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, c. 2, YEM Yayıncılık, İstanbul, 1997.

İNAL, Güner, "Uzak Doğuda Resim ve İslamda Minyatür", Sanat Tarihi Yıllığı, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Enstitüsü, 1978-9.

İNAL, Güner, Türk Minyatür Sanatı Başlangıcından Osmanlılara Kadar, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi, 1995.

İPŞİROĞLU, M. Ş., İslamda Resim Yasağı ve Sonuçları, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1973.

KEŞ, Yusuf, "El-Cezeri'nin "Otomata" Diğer Adıyla "Kitab Fi Ma'rifat El-Hiyel El Hendesiye"deki Minyatürlerin Teknik İllüstrasyon Bakımından İrdelenmesi", Prof. Dr. Zafer Bayburtoğlu Armağanı Sanat Yazıları, Kayseri, 2001.

KUBICKOVA, Vera, Persian Miniatures, Czechoslovakia, Spring Books.

KÜHNEL, Ernst, , Doğu İslam Memleketlerinde Minyatür, Melahat Özgü (çev.), Suut Kemal Yetkin, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, sy. 2, 1952.

MAHİR, Banu, Osmanlı Minyatür Sanatı, Kabcacı Yayınevi, 2005.

MILSTEIN, Rachel, Miniature Painting in Ottoman Baghdad, USA, Mazda Publishers, 1990.

Ottoman Empire in Miniatures, Turkish Republic Ministry of Culture and Tourism, The Historical Research Foundation, İstanbul.

PAL, Pratapaditya, Court Paintings of India (16th-19th Centuries), Kumar Gallery, New York, 1983.

PINDER-WILSON, R. H., Persian Painting of the Fifteenth Century, Faber and Faber Limited.

RENDA, Günsel, "Minyatür", Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, c. 2, YEM Yayınları, İstanbul, 1997.

ŞEKERCİ, Osman, İslamda Resim ve Heykel, İstanbul, Nun Yayıncılık, 1996.

TANINDI, Zeren, Türk Minyatür Sanatı, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1996.

Türk Kitap Medeniyeti, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2008.

YURDAYDIN, Hüseyin G., "Başlangıcından XIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar Müslüman Minyatürü", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü, Yıllık Araştırmalar Dergisi, sy. 2, 1957-8.

YÜCEL, Erdem, İslam Öncesi Türk Sanatı, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000.